

שלמה טאג'יר – רב ראשי ליהודי בוכארה בתורכסתאן

אלברט קגנוביץ'

א. מעמדו של הרב טאג'יר

באמצע שנות השישים של המאה הי"ט פתחו הרוסים במלחמה נגד שלוש מלכויות באסיה התיכונה: קוקנד, ח'יווה ובוכארה. בעקבות המלחמה סיפחה האימפריה הרוסית שטחים נרחבים והקימה בתחומה חבל חדש – תורכסתאן (Туркестанский край), שעיר בירתו בתאשכנת. בתחילת שנות השבעים היתה תורכסתאן מחולקת למחוזות: סירד'ריא (Сырдарьинская область) וסמרקנד (Самаркандская область). שלוש המלכויות הפכו להיות מדינות חסות, המשוללות כל זכות למגע ישיר עם מדינות זרות, והשומרות רק על שלטון עצמי בתוך גבולותיהן. חלק מיהודי בוכארה, אשר גרו קודם באסיה התיכונה, נשרו ממעמדם והפכו לנתינים של המלכויות, וחלקם קבלו נתינות רוסית. מאוחר יותר, באמצע שנות השבעים, בעקבות מרד בקוקנד, סיפחה האימפריה הרוסית את שטחה של קוקנד והקימה מחוז חדש, פרע'אנה (Ферганская область), שצורף לתורכסתאן. מסוף המאה הי"ט החלו שד"רים מארץ ישראל לבוא לאסוף תרומות מן היהודים הבוכרים שהתעשרו מן המסחר בין רוסיה לאסיה התיכונה. מאחר שרמת החינוך בכלל, והחינוך הדתי בפרט, של יהודי בוכארה באותו זמן היתה נמוכה, הוזמנו מספר שד"רים ללמד ב"כאמלא", מוסד חינוכי יהודי במרכז אסיה שבו למדו ילדים עד גיל ברימצווה. רוב המורים שהוזמנו השתייכו ליהדות ה"ספרדית"¹. הסוחר חזקיה יששכרוב, שהיה בדרכו חזרה מירושלים לסמרקנד בשנת 1898, הוזמין את שלמה טאג'יר² לכהן בביתו כמורה פרטי על מנת ללמד את ילדיו עברית ולימודי קודש. טאג'יר ניאות להזמנה ונסע באותה שנה לסמרקנד.³

* חלק מעבודה זו מבוסס על חומר שאספתי תוך כדי הכנת עבודת דוקטור בנושא: "יחס השלטון הצארי ליהודים בוכארים ומעמדם המשפטי בתורכסתאן 1868-1917". נעזרת במענק מהמרכז הבינלאומי לחקר האנטישמיות ע"ש וידאל ששון.

1 א' רבין, עמ' 140-155; אשורוב, עמ' 8-10.
2 המקור הערבי-הפרסי של השם "טאג'יר" הוא تاجير; תעתיקו לעברית הוא "תאג'יר", ותרגומו – סוחר. למרות זאת נהג הרב טאג'יר לחתום את מכתביו בשם "טאג'יר".

3 אשל, עמ' 5; אשורוב, עמ' 39; א' רבין, עמ' 148; טג'יר, ב, עמ' 19. על זמן בואו לבוכארה ראו עדותו לשלטון המקומי מר' 4 במאי 1910: אמ"א [=ארכיון ממלכתי של אוזבקיסטן], א. 1 [=אוסף 1], ת. 17.

שלמה טאג'יר נולד בירושלים בשנת 1866. אביו היה הרב משה טאג'יר, ראש בית הדין הספרדי בירושלים;⁴ את חינוכו קיבל שלמה בישיבות של ירושלים.⁵ הוא התקרב ליהודי בוכארה עוד בשנת 1889, אחרי נישואיו בירושלים למרים, יהודיה בוכארית בת חמש-עשרה, בתו של דוד פינחסוב, יהודי מבוכארה שישב בירושלים.⁶ לפני נסיעתו לסמרקנד ביקר טאג'יר בברלין, בפריס ובערים אחרות באירופה.⁷

טאג'יר הגיע לסמרקנד כנתיב תורכי. לפי התקנון הרוסי, יהודים בעלי נתינות זרה – ורק חברי הגילדה המסחרית הראשונה⁸ – היו רשאים להתגורר ברוסיה המערבית בלבד, בתחום המושב; חוקי רוסיה לא העניקו נתינות ליהודים בעלי נתינות זרה. אולם בשנות השישים והשבעים, במטרה לרכוש אהדה בשטחים הכבושים, העניקו שלטונות רוסיה ליהודי אסיה, וביניהם ליהודים בעלי נתינות תורכית, את האפשרות לקבל את הנתינות הרוסית, בתנאי שאלה יצטרפו לשתי הגילדות המסחריות הראשונות בתורכסטאן. מימוש הזכות לנתינות היה מותנה בקבלת אישור מיוחד ממושל חבל תורכסטאן.⁹ בשנת 1898, השנה שבה הגיע טאג'יר לסמרקנד, הודיע הצאר הרוסי ניקולאי השני לממשלתו כי "חובה להגן על תורכסטאן ועל מחוזות הערבה מפני פעילותם המזיקה של היהודים כל עוד לא מאוחר".¹⁰ באווירה האנטישמית הזאת סיכויי של שלמה טאג'יר לקבל את האישור המיוחד ממושל תורכסטאן היו קלושים לכאורה, ואילו קיבל טאג'יר תשובה שלילית, היה עליו לעזוב מיד את תחומי רוסיה. מעסיקו, ח' יששכרוב, שהיה אז נתיב בוכארי ותושב סמרקנד, החליט להשיג למענו את הנתינות הבוכארית, כדי שבזכותה

[חטיבה 17], ת. 815 [=תיק 815], דף 17; ראו גם מכתב ששלח מושל תורכסטאן לשר ההגנה ב-1 בדצמבר 1910; שם, ת. 848, דף 154.

4 טג'יר, חלק ראשון, עמ' 97; עדותו של טאג'יר, אמ"א, א. 1, ת. 17, ת. 815, דף 17.

5 לנתונים משנת 1908 על ש' טאג'יר, שהיו בידי ראש העיר תאשכנת, ראו אמ"א, א. 36, ח. 1, ת. 5640, דף 887. ראו גם גאון, עמ' 697.

6 לפי מידע שמסר טאג'יר לשלטון המקומי ב-1909, נולדה אשתו מרים בשנת 1874. שני בניו הראשונים נולדו בירושלים, ובתאשכנת נולדו להם עוד שלושה בנים ובת: אמ"א, א. 17, ח. 1, ת. 11260, דף 29. על אביה של מרים ראו אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 33.

7 מכתבו של מושל תורכסטאן לשר ההגנה מ-1 בדצמבר 1910: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 848, דף 154. כנראה שבעת שהותו בפריס רכש טאג'יר את ידיעתו בצרפתית – ראו דו"ח שכתב בלשון זו: אמ"א, א. 1, ח. 12, ת. 843, דפים 210-12. ב-1912 שלט טאג'יר, לדבריו, בשתיים-עשרה שפות – ראו את הריאיון איתו בעיתון יהודי רוסי "רֶסְסוֹט" (Рассвет), 1910, גל' 2 עמ' 2, מ-1 בינואר 1910. גם ניסים, בנו, מעיד כי אביו שלט בשתיים-עשרה שפות – טג'יר, חלק ראשון, עמ' 97. בדברי הלשנתו על טאג'יר לשלטונות, בשנת 1910, כתב אלישה קלנדרוב כי טאג'יר שלט בשלוש-עשרה שפות, וביניהן תאג'יפית וסֶרְתִּית (אוּבֶּקִּית): אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 33. על בקיאותו של הרב טאג'יר באנגלית, בגרמנית, בצרפתית, בערבית ובתורכית, ראו הספד, דאר היום, 1935, גל' 33 עמ' 1; על סמך אותו מקור ראו גאון, עמ' 698.

8 חברי הגילדה הראשונה היו סוחרים ממדרגה ראשונה, שהיה להם הון של מעל חמישים אלף רובל; סוחרים בעלי הון של מעל לעשרים אלף רובל היו סוחרים מן המדרגה השנייה, והיו חברי הגילדה השנייה.

9 "פקודת כבוד הוד אדונינו הקיסר", הכרמל, 1866, גל' 11 עמ' 81; לוואנדה, עמ' 1140-1141; מיש, עמ' 19; זנד, עמ' 73.

10 צו חתום בידי ראש המטה הכללי למושל תורכסטאן מ-17 בדצמבר 1898: אמ"א, א. 17, ח. 1, ת. 31134, דף 2; פייסקובסקי, עמ' 48; זנד, עמ' 79.

חזקיה יששכרוף

תמונת הרב הגאון הגדול והמפורסם,
הד"ר שלמה טאג'יר זצוק"ל
מתוך: נסים טג'יר, תולדות יהודי בוכארה

ימשיך טאג'יר להתגורר בסמרקנד. והנה, יששכרוב השיג – ככל הנראה בקלותו – מראש הקונסוליה הרוסית בבוכארה אישור עבור טאג'יר למגורים במקום.¹¹ בסמרקנד פתח יששכרוב כיתה פרטית, ובה לימד טאג'יר קבוצה של שנים-עשר-ארבעה-עשר ילדים, בני משפחות יהודיות עשירות.¹² לא עבר זמן רב ויששכרוב הקים עבורם בית ספר פרטי ברובע היהודי, שנמצא בחלק המוסלמי הישן של העיר. בשנה הראשונה למדו הילדים עברית, תורה וגמרא;¹³ בשנה השנייה גדל מספר התלמידים ולבית הספר הוזמן מורה לרוסית.¹⁴ במקביל ייסד הרב "כוג'ה־ב" בשנת 1900 "כאמלא" באותה שכונה, והדבר הביא לסכסוך חריף בין טאג'יר לכוג'ה־ב. בעקבות המשבר העביר יששכרוב את בית ספרו לאזור המגורים הרוסי החדש, שבו התגוררו עשירי העדה.¹⁵ באותה שנה, שנת 1900, הוקם בשכונה היהודית של סמרקנד בית ספר רוסי-יהודי לילדי המקום, בתמיכת השלטון הרוסי.¹⁶ תוכנית הלימודים בו התאימה לזו של בתי

11 עדותו של טאג'יר מ־4 במאי 1910 (לעיל, הערה 4).

12 עם בואו לסמרקנד לימד טאג'יר את ילדי משפחת יששכרוב – א' רבין, עמ' 148.

13 ריאיון שהעניק חנניה אשרוב למשה מוסק ב־10 ביולי 1968: סרט מס' 1382, המדור לתיעוד בעל־פה, המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית.

14 שם.

15 על הקמת בית הספר ושינוי מיקומו ראו טג'יר, ב, עמ' 20.

16 תורכסתאנסקייע וודומוסטי (Туркестанские Ведомости), 1900, מס' 74 עמ' 468; ווקסלמן, עמ' 44.

הספר הרוסיים-המוסלמיים, שהשלטון המקומי החל לארגן למען ילדי המקום מאמצע שנות השמונים של המאה ה"ט. בבתי הספר הללו למדו הילדים מן הבוקר עד הצהריים מקצועות כלליים, ואחרי הצהריים הם למדו לימודי דת. בשנת הלימודים 1901-1902 לימד טאג'יר בבית ספר זה את המקצועות היהודיים במשך שלוש שעות ביום. בתקופה קצרה זו של עבודה בבית הספר הוכיח את עצמו כמורה המתייחס "ללימוד ילדים באהבה ובשקידה"¹⁷.

בשנת 1901 נותרה העיר סמרקנד ללא רב, אחרי שרבה, הרב שלמה יהודה לייב אליעזרוב (קורנובסקי), שהיה שד"ר מתברון, חזר לארץ ישראל,¹⁸ וטאג'יר מילא את מקומו. מאחר שבעיני "הראשון לציון", הרב יעקב שאול אלישר, לא היה טאג'יר בקי בתורה ובהלכה כדי לשמש כרב, המשיך טאג'יר בלימודיו והודיע על כך לרב אלישר.¹⁹ הסכסוך בין טאג'יר לבין כוג'היב (שהוזכר לעיל) לא פסק, ולכן קיבל טאג'יר בשמחה את ההצעה שהציעו לו עשרי העדה הבוכרית מתאשכנת, יצחק פרוכוב ויוסף דוידוב,²⁰ לכהן כרב בעירם, בירת תורכסטאן. הם העניקו לו אלף רובל, לא כולל הכנסות אישיות מטקסים דתיים (חתונות, טקסי ברית מילה וכו'), שנחשבו לשכר גבוה באותם הימים.²¹ בשנת 1903 הקים דוידוב, מעשירי הסוחרים באסיה התיכונה, "כאמלא" פרטי ליד בית הכנסת של משפחתו, והזמין את טאג'יר ללמד בו.²² משכורתו של שלמה טאג'יר גדלה ל-1,600 רובל בשנה.²³

בסמרקנד, ואחר כך בתאשכנת, המשיך הרב טאג'יר לשמש נציגה של הרבנות ה"ספרדית" של ירושלים באסיה התיכונה. הוא גייס כספים למען הרבנות הספרדית, התכתב עם הרב אלישר, התייעץ עמו בדיני גיטין ולא פעם ביקש ממנו ברכות לפעולותיו.²⁴ שד"רים רבים שהגיעו מארץ ישראל התאכסנו בביתו²⁵ ושימשו חברים בבית הדין הרבני שהוא הקים בתאשכנת.²⁶

17 ראו ההמלצה מאת המפקח על החינוך של מחוז סמרקנד מ"ב ביוני 1905: אמ"א, א. 17, ת. 1, ת. 10657, דף 41. בתחילת 1902 כתב טאג'יר אל הראשון לציון, הרב יעקב שאול אלישר, שהוא מלמד ילדים במשך שלוש שעות ביום "קריאה בתלמוד" – ראו מכתב מכ"ח באדר תרס"ב: ירושלים, המכון לתצלומי כתבי יד שליד בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי (להלן מלתי"ע), ARC.4-1271/555. בכ"ח בניסן תרס"ב כתב טאג'יר לרב אלישר (שם): "אפילו שרי הממשלה אוהבים אותי".

18 על הרב אליעזרוב ראו: ניאזוב, 1986, עמ' 51-53; א' רבין, עמ' 144-145; רבין, עמ' קסח-קעג. 19 ראו מכתבו מכ"ח בניסן תרס"ב (לעיל, הערה 17). יש עדות נוספת לכך שטאג'יר היה הרב של סמרקנד במכתבו של יוחנן פון יילוף לרב אלישר, שם. על הרב של אליעזרוב, ששימש כרב בסמרקנד עד פרישתו בשנת 1901, ראו לוי, עמ' קנז.

20 על יוסף דוידוב ראו: בן דוד, 1988, עמ' 102-106; בן דוד, 1997. 21 מכתבו של טאג'יר לרב אלישר מ"ב ביוני 1903: מלתי"ע, ARC.4-1271/555. לפי אותו מכתב, ביקשו ממנו נכבדי העדה בסמרקנד להישאר בתפקידו, אך הוא היפנה אותם ליהודי תאשכנת, על מנת שיגיעו להסכמה ביניהם. יהודי תאשכנת לא הסכימו לוותר עליו והרב טאג'יר עבר לתאשכנת.

22 טג'ר, א, עמ' 70.

23 דוברוסמיסלוב, עמ' 216.

24 ראו מכתביו של הרב של טאג'יר אל הרב אלישר: מלתי"ע, ARC.4-1271/555. 25 בביתו התאכסנו שבעה שד"רים בעת ובעונה אחת – א' רבין, עמ' 148. בכתבה שפירסמו יהודי

זמן קצר אחרי מינויו לרבה של תאשכנת הפך טאג'יר לבעל סמכות גדולה בקרב יהודי בוכארה, אך מעמדו לא הוכר על ידי השלטונות.²⁷ כמה שנים לאחר מינויו הכריז על עצמו כרבה של המחוזות פרע'יאנה (שבירתו קוקנד) וסירד'ריא (שבירתו תאשכנת), בתמיכה של עשירי העדה היהודית הבוכארית בתאשכנת, כנראה ללא בחירות קהילתיות.²⁸ תפקיד כזה לא היה קיים לפני כן בקרב יהודי בוכארה. עד אותו זמן היה כל רב בלתי תלוי מבחינה פורמלית ברב אחר, ובשאלות הלכתיות נהגו הרבנים להתייעץ עם הרב הראשי של בוכארה. את תפקידו של הרב הראשי של בוכארה מילאו בזה אחר זה צאצאיו של הרב פינחס כהן הגדול, תלמידו הטוב ביותר של הרב יוסף ממאן.²⁹ אבל לרב הראשי של בוכארה היתה נתינות זרה והוא התגורר בבוכארה, ולפיכך הוא לא יכול היה לייצג את יהודי בוכארה בתורכסטאן – בעיני השלטון המקומי כל רב ייצג את הקהילה שלו בלבד. טאג'יר, אחרי שהכריז על עצמו כרב ראשי, הגן בפועל על הצרכים של יהודי

בוכארה הם ציינו שטאג'יר הזמין עשרות שד"רים לתורכסטאן – ראו אבא חיה ראובנוב, דויד אליאטוף, פנחס מרדכי, "לזכר הרה"נ הר' שלמה טאג'יר ז"ל", דאר היום, 4.12.1935, גל' 56, עמ' 1.

26 י' רבין, עמ' קפח.

27 ראו לעיל (הערה 5), נתונים של ראש העיר תאשכנת. אף על פי שהשלטון המקומי לא הכיר רשמית בטאג'יר כרבה של יהודי בוכארה בתאשכנת, פקידי מועצת העירייה ומועצת המחוז ראו בו רב, והשתמשו בנתונים המופיעים בספרי הרישום שניהל, ובהם מידע על לידות, נישואין ופטירות של היהודים הבוכארים, משום שלא היה במחוז סירד'ריא "רב מטעם" (קאזויני ראווין; Казённый равин) – ראו אמ"א, א. 36, ח. 1, ת. 5640, דפים 887א-ב. על ההכרה בטאג'יר כרב לא רשמית של יהודי בוכארה העיד תזכיר של טאג'יר, שממנו ציטט ראש העיר של תאשכנת בדו"ח לוועדת הביקורת – שם, דף 889א-ב.

28 עוד בשנת 1906 נהג טאג'יר לכתוב את מכתביו הרשמיים על טפסים שבהם היה מודפס בעברית "ש' טאג'יר, הרב הכולל של גלילי תאשקנד וקוקנד", וברוסית: "ש' טאג'יר, הרב הרוחני (דוחובניי ראווין (Духовный равин) וכלומר, רב שנבחר ולא קיבל הכרה מצד השלטונות כ"רב מטעם" של מחוזות סירד'ריא ופרע'יאנה (Ферганской и Сырдарьинской областей) – ראו אמ"א, א. 1, ח. 12, ת. 843, דף 9. כבר בשנת 1910 ראה טאג'יר את עצמו כרבה של יהודי בוכארה בחבל תורכסטאן כולו – ראו מכתב ממושל תורכסטאן לשר ההגנה: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 848, דף 155. ב-4 במאי 1910 מסר טאג'יר לשלטון המקומי עדות, ולפיה תפקיד המנהיג הרוחני הוענק לו "לפי בחירת הקהילה, אך בלי אישור מצד השלטון" – ראו אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 17. לפי חומר ארכיוני שראיתי בתאשכנת, עד שנת 1910 קיבלו פקידי השלטון המקומי את המכתבים הרשמיים של טאג'יר ולא עוררו את בעיית המינוי הלא-רשמי שלו לרבה של יהודי בוכארה. אלישע קלנדרוב, בדברי ההלשנה ששלח לפקידי השלטון המקומי בשנת 1910, ציין כי טאג'יר, "הודות לגאונותו ולהשפעתו על קהילת יהודי בוכארה זמן קצר אחרי הגעתו [לתאשכנת] התמנה לרב רוחני" – ראו אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 33. על התמיכה הרחבה בטאג'יר ראו מכתב מ-27 בספטמבר 1907, ששלחו חמישים יהודים מבוכארה, בעלי השפעה רבה בעדה, וביניהם שישה סוחרים של הגילדה הראשונה וארבעה-עשר של הגילדה השנייה, אל מושל תורכסטאן, ובו בקשה להכיר בטאג'יר כמנהיג הרוחני של יהודי בוכארה: אמ"א, א. 1, ח. 13, ת. 676, דפים 1-2.

29 יוסף ממאן, חכם צפתי ממוצא צפוןאפריקאי, הגיע לבוכארה בשנת 1793, ועד לפטירתו ב-1823 הצליח לשפר את מצבם של יהודי המקום. הרב ממאן החזיר לטקסים היהודיים את היסודות ההלכתיים והכשיר בני נוער להיות רבנים – ראו זנד, עמ' 51. על פינחס כהן הגדול ועל צאצאיו ראו טג'יר, חלק ראשון, עמ' 63-84.

בוכארה בתורכסתאן; בשל כך התרחבה סמכותו, והשלטון המקומי, יחד עם יהודים בוכארים, הכיר בו למעשה כרב ראשי של חבל תורכסתאן. בינואר 1910 העניק טאג'יר ריאיון לעיתון של יהודי רוסיה, "רֶסְסֶוּט", ובו הודיע כי הוא אחראי לטיפול בנושאים המינהליים והכלליים, שעה שבנושאים משניים (כגון נישואין, קבורה ובתי כנסת) מטפלים בכל עיר אנשים שהוא מינה לתפקיד זה. לשאלה על החינוך היהודי של יהודי בוכארה ענה הרב טאג'יר שהוא עצמו, והמורים הממונים על ידיו, הפיצו בבתי הספר של יהודי בוכארה בהצלחה רבה את לימודי הלשון העברית.³⁰

ב. פועלו הציבורי

הרב טאג'יר תרם רבות לפתרון "בעיית הבשר". בתחילת שנות התשעים הגיע לאסיה התיכונה שד"ר, הרב שלמה יהודה לייב אליעזרוב, והקים בסמרקנד ישיבה, שבה לימד בין היתר את דיני השחיטה לפי השיטה החסידית המזרח-אירופית; שיטה זו היתה חמורה מן האחרות, ולכן הביאה לגידול בכמות הבשר הטרף.³¹ זאת ועוד, גידול האוכלוסייה היהודית בתורכסתאן בראשית המאה העשרים³² הביא לריבוי הבשר הטרף שאותו נהגו יהודי בוכארה למכור למוסלמים. בהשפעתם של המולות החרים המוסלמים תושבי תאשכנת וכוג'נד בשר שנמכר מהשחיטה היהודית. אז ניסו המוסלמים להחרים את הבשר הנמכר מהשחיטה היהודית גם בסמרקנד, אבל הודות לשלטונות הרוסיים ולשוחד שניתן למולות בוטל החרם בשנת 1903, וכמוהו גם החרם בתאשכנת, בכוג'נד ובסמרקנד.³³ בסוף שנת 1905 התלקח סכסוך על רקע זה בקוקנד, בסטרי מרע'לאן ובסמרקנד. בקוקנד גורו המוסלמים על הקצבים שלהם שלא להרשות ליהודים לשחוט בהמות.³⁴ בסמרקנד התלוננו המוסלמים במכתב לשלטונות הרוסיים, שקצביהם מתירים לשוחטים יהודים לשחוט ושהיהודים קונים את הבשר הכשר, ואילו את הבשר הטרף הם מוכרים

30 רססוּט, 1910, גל' 2 עמ' 13, מ'10 בינואר 1910.

31 על מידע זה תודתי נתונה לפרופ' מ' זנד.

32 ברבע האחרון של המאה הי"ט גדל מספרם של יהודי בוכארה בחבל תורכסתאן פי כמה. כך, במחוז סמרקנד התרבו יהודי בוכארה בשנים 1872–1898 מ'1,974 נפש (ווירסקי, עמ' 54) ל'4,791 נפש (ראו נתוני לשכת מושל תורכסתאן מינואר 1899: אמ"א, א. ח. 1, 11, ת. 1761, דף 34). במחוז סירדריא (תאשכנת) חל גידול במספר יהודי בוכארה בשנים שלעיל מ'419 (לפי טרנטייב, עמ' 52, היו במחוז 599 יהודים, כולל היהודים האשכנזים; ב'1872 התגוררו כנראה האחרונים בחלק הרוסי החדש של יער תאשכנת ומנו שמונים נפש – ראו דו"ח סטטיסטי של העירייה: אמ"א, א. ח. 1, ת. 963, דף 17–18) ל'2,053 נפש (ראו נתוני לשכת מושל תורכסתאן מינואר 1899: אמ"א, א. ח. 1, ת. 1761, דף 34).

33 מכתב ששלחו יהודי בוכארה מסמרקנד אל הרב אלישר, בפברואר 1904: מתלכ"ע/ARC.4-1271.555. על אותו מכתב ראו "רבין, עמ' עו.

34 על קוקנד ראו דו"ח שכתב פ' פאפנגוט, פקיד בכיר למשימות מיוחדות, אל מושל תורכסתאן מ'16 במאי 1906: אמ"א, א. ח. 1, 12, ת. 843, דף 17. על סטרי מרע'לאן ראו דו"ח של ראש נפת אנדיג'אן מ'14 בינואר 1909: אמ"א, א. ח. 1, 19, ת. 8847, דף 154.

למוסלמים.³⁵ מושל מחוז סמרקנד העריך כי מתקרב פוגרום ביהודים.³⁶ אף שהשלטונות לא רחשו אהדה ליהודים, הם ראו בפוגרומים הפרת סדר. במושבה החדשה תורכסתאן שלט מיעוט רוסי-אורתודוכסי במיליוני מוסלמים, ועברו עלול היה פוגרום ביהודים להוות תקדים מסוכן; באזורי רוסיה הסלביים לא היווה פוגרום כזה סכנה למשטר. כדי להרגיע את המוסלמים כתב טאגיר למושל תורכסתאן וביקש ממנו לפנות לשופט העליון של בוכארה (קאזי-פלאן) בבקשה שיפסוק בכתב שחוקי השריעה (ההלכה המוסלמית) מתירים לקנות בשר מהשחיטה היהודית.³⁷ ב-1905 אירגן השלטון הרוסי בתאשכנת מפגש בין השופטים המוסלמים והמולות לבין רב יהודי בוכארה, הרב טאגיר, עם הרב אברהם קירסנר, רבם של האשכנזים בתאשכנת. הרב טאגיר הגיש לשלטונות, על בסיס ארבעים קטעים מן החדית' שליקט אצל שופטים מוסלמים ומופתים, תקציר על "ההיסטוריה של העניין, בת 1324 שנה", ובו הדגיש שרק מעובדי אלילים אסור למוסלמים לקנות בשר.³⁸ אז הוחלט שלפי השריעה מותר למוסלמים למכור ולאכול את הבשר שהוכרוז טרף לפי הלכות השחיטה היהודית, והוטל על סוחרים הבשר המוסלמים להודיע על כך לקונים.³⁹ אולם מ"ר מוראטוב, מראשי המדברים של התעמולה האנטישמית בקרב המוסלמים, המשיך לנהל מסע הסתה נגד היהודים, ומשום כך הדיח אותו מושל מחוז סמרקנד מחברותו בעירייה.⁴⁰ מאחר שקבוצת הסוחרים המוסלמים האנטישמים המשיכה לנהל תעמולה אנטי-יהודית, הוציא מושל תורכסתאן צו מס' 171, שהתבסס על ההחלטה בתשכאנת, אשר התיר לסוחרים מוסלמים למכור בשר משחיטה יהודית, בתנאי שיודיעו שהבשר בא מהשחיטה היהודית.⁴¹ לאחר הוצאת הצו התקיים מפגש נוסף בין נציגים יהודים למוסלמים ושני הצדדים תמכו בצו.⁴²

35 תלונה מ-17.10.1905: אמ"א, א. 1, ת. 12, ת. 843, דף 2.

36 דו"ח שכתב פ' פאפנוט ב-3 באוגוסט 1906: אמ"א, א. 1, ת. 12, ת. 843, דף 58. ייתכן שגל של אנטישמיות הגיע לסמרקנד מרוסיה האירופית, שבה הגיע מספר הפוגרומים לשיא ב-1906 – ראו למברוזה, עמ' 201.

37 בקשתו של טאגיר למושל תורכסתאן מ-28 באפריל 1906: אמ"א, א. 1, ת. 12, ת. 843, דפים 14-15.

38 על המפגש ראו דו"ח של פאפנוט מ-16 במאי 1906, דף 17. על כך שטאגיר כתב את התקציר על בסיס ארבעים קטעים מן השריעה (Шариат) ראו בקשתו למושל מ-28 באפריל 1906: שם, דף 15.

39 שם. אבא חיה ראובנוב, דוד אליאסוף, פנחס מרדכי, ובעקבותיהם מ' גאון ובנו של טאגיר, ניסים, תיארו את האירועים האלה מפי השמועה, ולא כעדות ישירה; לדבריהם התאחדו הכמורה הנוצרית והמולות המוסלמים כדי לאסור את השחיטה היהודית, ובויכוח שאירגן המושל ניצח הרב טאגיר את יריביו – ראו: אבא חיה ראובנוב, דוד אליאסוף, פנחס מרדכי, "לזכר הרה"ג הר' שלמה טאגיר ז"ל", דאר היום, 4.12.1935, גל' 56, עמ' 1; גאון, עמ' 698; טגיר, א, עמ' 97.

40 דו"ח של ראש מחוז סמרקנד למושל תורכסתאן, 15 ביוני 1906: אמ"א, א. 1, ת. 12, ת. 843, דפים 67-68.

41 שם, דף 59. האיסור שהטילו המולות על הסוחרים המוסלמים למכור את הבשר הטרף היה מנוגד לחוק הרוסי, אשר התיר למכור באופן חופשי את כל סוגי המזון הכפרי, באישור רפואי – ראו דו"ח פאפנוט (לעיל, הערה 38).

42 מברק מהמפגש למושל תורכסתאן, 31 ביולי 1906: אמ"א, א. 1, ת. 12, ת. 843, דף 29.

בהיותו בתאשכנת העמיק הרב טאג'יר את קשריו עם האשכנזים בעיר, שבאו מרוסיה המערבית לאסיה התיכונה אחרי כיבושה, והעניק להם היתרי שיטה.⁴³ לבקשת הרב קירסנר, הוכרה סמכותו של טאג'יר לפקח על מתן גיטין לאשכנזים היושבים בתורכסתאן.⁴⁴

טאג'יר הושיט עזרה ליהודים אשר התאסלמו בבוכארה וברחו לתורכסתאן כדי לשוב ליהדות. בשנת 1907 הוא העניק מקלט לרפאל באראקוב, בן חמש עשרה, שברח מבוכארה, לאחר שהכריחו אותו להתאסלם, באימים ובהבטחות כוזבות.⁴⁵

בשנת 1906 הגיש טאג'יר בקשה לקבלת נתינות רוסית. למרות התנגדותה של ממשלת האמיר, ניאות מושל תורכסתאן, נ' ג'רוד'עוקוב, לבקשתו, הודות להמלצותיהם של הקונסול (הסוכן המדיני) של רוסיה בבוכארה ושל ראש המחוז סירדריא.⁴⁶ טאג'יר הצטרף לגילדה השנייה של העיר פת'הקורע'אן במחוז סמרקנד, בהתאם לתקנון של החוק הרוסי, שהיגנה מתן נתינות בחברות בגילדה הראשונה או השנייה (כאמור לעיל).⁴⁷ החברות בגילדה העניקה לו לא רק את הזכות להתגורר בתורכסתאן, אלא גם את הזכות לנסוע בענייני מסחר למוסקבה ולפטרבורג;⁴⁸ זו היתה חשובה לרב טאג'יר, לשם הטיפול בבעיות העדה.

שנתיים אחרי בואו של הרב טאג'יר לתורכסתאן חקק המינהל הצארי חוק חדש בדבר גירוש יהודים נתיני בוכארה שהיגרו קודם לכן לתורכסתאן מתחומי בוכארה; החוק היה צריך להיכנס לתוקף בשנת 1906. טאג'יר ניהל את מאבקם של היהודים נתיני בוכארה נגד הגזירה. ב־1905 נסע טאג'יר לפטרבורג כדי למנוע את הגירוש, ושם "ביקר כל אחד ואחד מהשרים – בוליגין, קוקובצ'ב, לְמִדְוֶרְף, סְחֶרוֹב, וויטה".⁴⁹ הודות לשר האוצר הליברלי, סרגיי וויטה (Сергей Юльевич Витте), ולתעשיינים הרוסים, אשר

43 מכתב שלו לקהילה האשכנזית מ־16 במרץ 1902: אמ"א, א. 17, ח. 1, ת. 16175, דף א-111.

44 מכתבו של הרב א' קירסנר לרב ש' טאג'יר מ־12 באוקטובר 1909: אמ"א, א. 19, ח. 1, ת. 29265, דף 5. נראה שהרב טאג'יר היה באותה תקופה הרב היחיד בתורכסתאן שהוסמך להכין גיטין.

45 אמ"א, א. 1, ח. 13, ת. 212, דף 262; קגנוביץ', עמ' 71-72.

46 עדותו של טאג'יר לשלטון המקומי ב־4 במאי 1910, אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 17. ראו גם דו"ח של סגן מושל תורכסתאן מ־16 בנובמבר 1910, אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 799, דף 22. את הנוסח של שבועת הנאמנות של הרב טאג'יר לממשלת רוסיה מ־15 בינואר 1907 ראו: אמ"א, א. 17, ח. 1, ת. 10657, דף 42.

47 עדותו של טאג'יר לשלטון המקומי ב־4 במאי 1910, אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 17.

48 מיש, עמ' 20; לבאנדה, עמ' 223.

49 כך לפי תזכיר אנונימי שנוסח ב־1909 לקראת הגירוש הצפוי, ושנסמך ללור ניסיומיביץ' Lazary [Нисемович], יהודי שהיה חבר בדומה (דהיינו פרלמנט) בשנים 1907-1911: ארכיון ממלכתי של אוקראינה (להלן: אמאוק), א. 1004, ח. 1, ת. 100, דף 18 (=הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים [להלן: אמלתע"], [HM2-7953/2]). לפי התזכיר ניכר כי מחברו היה יהודי אשכנזי שהתגורר בתורכסתאן; ייתכן כי היה זה הרב קירסנר. בתזכיר הודגש ש"טאג'יר הוא בעל ידע רב, בעל מרץ בלתי נלאה ולהוט באהבתו לאחיו הנרדפים" (שם). על פועלו של הרב טאג'יר באיחוד קהילות יהודי בוכארה עם אחיהם בתורכסתאן ובהגנה עליהם מפני השלטון המקומי, כתב הרב קירסנר לשלטונות בשנת 1908 בדו"ח "יהודים בתורכסתאן": אמ"א, א. 36, ח. 11, ת. 5640, דף 897.

משלחת יהודי בוכארה שנסעה לפטרבורג בשנת 1907, בראשותו של הרה"ג ד"ר טאג'יר כדי לבטל את גזירת גירוש היהודים נתיני בוכארה מתורכסתאן. מימין לשמאל: 1 – ר' יונתן אמינוב מהעיר בוכארה; 2 – הרה"ג טאג'יר (יושב); 3 – ר' אלישע יאודהיוף מהעיר קוקנד; 4 – ר' ציון יששכרוב מהעיר סמרקנד.

הודיעו לממשל כי הגירוש ישפיע לרעה על המסחר בין רוסיה לאסיה התיכונה, נדחתה ההוצאה לפועל של החוק בשלוש שנים.⁵⁰

בחדש יוני 1907 נסעו רב טאג'יר ונציגים של יהודים בוכארים לפטרבורג, ושם הם ביקשו משרי ההגנה, האוצר, הפנים, החוץ והמסחר והתעשייה, לתמוך בבקשתם מראש הממשלה פ"א סטוליפין (Петр Аркадьевич Столыпин) לבטל את חוק 1900 או לדחותו. כל השרים, חוץ משר ההגנה, נענו לבקשה.⁵¹

לקראת סוף תקופת הדחייה החל הרב טאג'יר במאמצים נוספים כדי לדחות את הגירוש הצפוי.⁵² בשנת 1908 הוא שלח לצאר ניקולאי השני מברק ברכה ליום הולדתו, ובו גם ביקש ממנו, כמחווה, להעניק ליהודים נתיני בוכארה המתגוררים בתורכסתאן מעמד הזהה למעמדם של היהודים הבוכארים ילידי תורכסתאן, כלומר את הזכות להתגורר ולרכוש אדמות ובתים ברחבי החבל. הצאר העביר את הבקשה לשר ההגנה, אלכסנדר רדיגר (Александр Фёдорович Ридегер), אשר פעל באותה תקופה כדי להגביל את

50 רשומות של מועצת השרים מ-25 בנובמבר 1908: אמא"ק, א. 1004, ח. 1, ת. 100, דף 399 (=אמלתעי, HМ2-7953/2). את המסמך המתורגם לעברית ראו אצל ירושבסקי, עמ' 91.

51 מכתב של שר ההגנה פ"א רדיגר למועצת השרים מ-17 בנובמבר 1908: אמא"ק א. 1004, ח. 1, ת. 110, דפים 93-א-ב.

52 בקשתו של טאג'יר למושל תורכסתאן מ-22 באוגוסט 1908: אמ"א, א. 1, ח. 13, ת. 554, דף 93.

זכויות היהודים בתורכסתאן בכלל, ולגרש את היהודים הנזכרים בפרט; בקשתו של הרב טאג'יר לא נענתה.⁵³ בסוף שנת 1908 שוב נסע טאג'יר לפטרבורג כדי למנוע את הגירוש. שם הוא פנה לראש הממשלה, סטולפיין, בבקשה להשאיר בתורכסתאן את היהודים בעלי הנתינות הבוכאריה, או להעניק להם נתינות רוסית.⁵⁴ גם תעשייני מוסקבה, שהיו בקשרי מסחר עם יהודי בוכארה, לחצו על הממשלה בניסיון למנוע את הגזירה.⁵⁵ בשנת 1909 התקיימה ישיבה של מועצת השרים בנוגע לגירוש היהודים הבוכארים. בין המשתתפים נתגלעו חילוקי דעות והם מסרו את ההחלטה לצאר ניקולאי השני, אשר תמך בחברי המועצה שציידו בגירוש היהודים. עם זאת, הוחלט להעניק ליהודי בוכארה דחייה אחרונה של הגירוש לשנה נוספת, כלומר עד ינואר 1910.⁵⁶

בסוף 1909, ערב הוצאת החוק לפועל, נסע הרב טאג'יר פעם נוספת לפטרבורג כדי למנוע את הגירוש,⁵⁷ ושם פגש פקידי ממשלה רבים. בעת שהייתו של האמיר הבוכארי בפטרבורג הגיש לו טאג'יר בקשה לסייע בדחיית גירושן של מאה וארבעים משפחות יהודיות בוכאריות ממחוז סירדריא.⁵⁸ האמיר הבטיח לתמוך בדחייה ואף העניק לרב חלוק במתנה, כאות ליחסו האוהד ליהודי בוכארה.⁵⁹

לחברי הממשלה האנטישמים, בגיבוי הצאר, היתה השפעה רבה בממשלה, וטאג'יר הבין שלא יוכל להשיג דחייה נוספת של הגירוש. לכן הוא פנה לשר ההגנה רדיגר בבקשה למנוע את ההגבלות שהוטלו על יהודי בוכארה בנוגע לקבלת נתינות רוסית; כן ביקש ממנו לדחות את גירושם של אותם יהודים שהגישו בקשות לקבלת אזרחות, בהדגישו שהם כבר נקטו פעולות לצירופם לגילדות. שר ההגנה ניאות להשאיר את היהודים בערי הגבול של רוסיה בתורכסתאן – ורק שם – משום השפעתם הרבה על כלכלת תורכסתאן ובשל קשרי המסחר ההדוקים שלהם עם התעשיינים הרוסים.⁶⁰ משום כך גורשו היהודים הבוכארים ממחוז סירדריא, שהיה במרכז תורכסתאן, לערי הגבול.⁶¹ הרב טאג'יר לא סייע רק ליהודים בוכארים, אלא גם ליהודי משהד ואפגאנסתאן שהיגרו קודם לכן לתורכסתאן. בנובמבר 1910 התאכסנה בביתו משלחת של יהודים אלה, אשר ביקשו לפגוש את פקידי השלטון המקומי בעניין צו גירוש שאכף אותם לעזוב

53 אמ"א, א. 1, ת. 13, ת. 725, דפים 2, 37. על עמדתו של רדיגר ב־1908 ראו רשומות של מועצת השרים מ־25 בנובמבר 1908: אמא"ק, א. 1004, ח. 1, ת. 100, דף 100 (=אמלתעי", HM2-7953/2).

54 תזכיר אנונימי מ־1909: אמא"ק, א. 1004, ח. 1, ת. 100, דף 18 (=אמלתעי", HM2-7953/2).

55 אמא"ק, א. 1, ת. 17, ת. 914, דף 3.

56 רשומות של מועצת השרים מ־25 בנובמבר 1908: אמא"ק, א. 1004, ח. 1, ת. 100, דף 103-103ב (=אמלתעי", HM2-7953/2). ראו גם בתרגום עבו": ירושבסקי, עמ' 90-96.

57 יְיוֹרְיִיִּקְסִי מִיר (Еврейский Мир), 1910, גל' 2, עמ' 37; רססווט, 1910, גל' 2, עמ' 12.

58 נוביי וסחוד (Новый Восход), 1910, גל' 6, עמ' 17.

59 מברק מטאג'יר לריבקוב ויישכרוב מ־31 בדצמבר 1910: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 27.

60 אמ"א, א. 1, ת. 17, ת. 914, דפים 3-4.

61 אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 29.

את המחוז הטראנסכספי של חבל תורכסתאן.⁶² יש להניח כי הרב טאג'יר הדריך אותם היטב לקראת הפגישה הזו.

ג. המסע לגירושו של הרב טאג'יר

פעילותו הנמרצת של הרב טאג'יר נגד הגזירות עוררה עוינות כלפיו מצד האנטישמים בתורכסתאן. ביניהם בלטה דמותו של יוסטין פְּרַנְיִיטִיס (Юстин Пранайтис), כומר קתולי שהתפרסם מאוחר יותר בכל רחבי רוסיה ובקרב היהודים בעולם כולו כעד מומחה בתנ"ך במשפט עלילת הדם המפורסם של בייליס.⁶³ הפעיל מבין חסידיו של הכומר פרנייטיס היה א' רַדְזִיבְּסְקִי (Радзиевский), אשר במסגרת תפקידו כפקיד בכיר למשימות מיוחדות של מושל תורכסתאן חיבר דו"חות אנטישמיים מובהקים.⁶⁴ במרץ 1910 חיבר רדזיבסקי דו"ח מיוחד על פעילותו של הרב טאג'יר,⁶⁵ שעורר התעניינות בקרב חברי השלטון המקומי, שהחלו לחקור את פעילותו של טאג'יר בתורכסתאן.⁶⁶ בעת החקירה הגיש רדזיבסקי דו"ח סודי, שבנספחיו היו העתקים של עשרות מברקים ששלח טאג'יר מפטרבורג ליהודי בוכארה בערי תורכסתאן, (ראש שירות הביטחון של חבל תורכסתאן (אוחראנוע אוטדעלעניע, Охранное Отделение) לקח את העותקים של המברקים מתחנות המברקה ומסר אותם למושל תורכסתאן).⁶⁷ מברקים אלה העידו על מגעים פעלתניים שקיים טאג'יר עם פקידים בכירים בפטרבורג במגמה לדחות את הגירוש, ומתוכנם עלה כי הרב טאג'יר גייס מיהודי בוכארה כספים כדי לשחד פקידים.⁶⁸ יתרה מכך, ב־15 באוקטובר 1910 הלשין אלישע קלנדרוב, סוחר יהודי בוכארי ידוע בתאשכנת, כי הרב טאג'יר שיחד עדים מוסלמים כדי שיעידו כי משפחות יהודיות מסוימות התגוררו בתורכסתאן לפני כיבושה, ולכן היו בעלי זכויות של אזרחים רוסים כילידי המקום. במכתב ההלשנה שלו הודיע קלנדרוב לשלטונות גם שטאג'יר נסע לפטרבורג כדי לפתור את בעיית היהודים בעלי הנתינות הבוכארותית תמורת הבטחה מצידם לתת לו ארבעים אלף רובל, ומתוכם שלושת אלפים רובל כמקדמה.⁶⁹ כנראה היה טאג'יר

62 אמ"א. א. 1, ח. 17, ת. 922, דף 46.

63 טאג'יר, עמ' 253-258. גם בקרב הפקידים הבכירים של השלטון המרכזי יצא לפרנייטיס שם כפעיל אנטישמי בתורכסתאן, ולפיכך הוא נבחר כעד מומחה במשפט בייליס – שם, עמ' 256.

64 ראו, למשל, עותקים של הדו"חות: לווינסקי, עמ' 318-337.

65 איזכור על כך בדו"ח מס' 63: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 23.

66 מכתב של מושל תורכסתאן לשר ההגנה, מדצמבר 1910: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 19-20.

67 דו"ח מס' 63: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 23.

68 דו"ח מס' 69, מ' 67 בדצמבר 1910: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דפים 23-29.

69 אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 33. על מעמדו בתאשכנת ראו אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 32.

זקוק לכסף בדחופות כדי לשחד את הפקידים; ההוכחה העקיפה לכך היו דרישותיו לשלוח אליו לפטרבורג את הכסף מיד.⁷⁰

ב־6 בדצמבר 1910 הגיש רדזיבסקי דו"ח נוסף ובו חשף הצעה שהציעו יהודי בוכארה לכומר פרנניטיס לתרום לפנימיה קתולית חמשת אלפים רובל, בתנאי שהוא ישפיע על רדזיבסקי, וזה ישכנע את מושל תורכסתאן, הגנרל אלכסנדר סמסונוב (Александр Васильевич Самсонов), לאפשר ליהודים בעלי הנתינות הזרה להתגורר בתורכסתאן.⁷¹ הדו"ח עורר את זעמו של סמסונוב, שראה בטאג'יר יהודי מזיק (וּוְרְדִינִי יוֹרִי, вредные евреи), ובאותו יום שהדו"ח התקבל הורה סמסונוב לגרש לאלתר את הרב טאג'יר מתאשכנח.⁷² הוא אף כתב מכתב סודי לשר ההגנה, כדלהלן:

...עסקנותו של טאג'יר, רב ההשפעה בקרב היהודים המקומיים, מטילה ספק בנאמנותו. הוא מדריך את אחיו להשיג ליהודים זכויות של ילידי המקום... יש בסיס לחשד, שבד בבד עם זאת, טאג'יר מסית את היהודים נגד הממשל הרוסי, כשהוא מתאר את סבלם כנובע ממהלכי דיכוי ומרדיפות... כדי להפסיק את פעילותו המזיקה יש לגרש אותו לחוץ־לארץ לאחר שלילת אזרחותו.⁷³

שר ההגנה מסר את התיק של טאג'יר לסנט, אך הטיפול בתיק הוונח.

ב־16 בדצמבר 1910 ציווה מושל תורכסתאן על הרב טאג'יר לעזוב את העיר עם אשתו וששת ילדיהם.⁷⁴ הרב טאג'יר נסע לקוקנד וכיהן שם כרב העיר. בסוף ינואר 1911 ביקשו כמה מנכבדי העדה – האחים יששכרוב, חזקיה ריבקוב, יעקב חיים וְעִדְיָה־בַּב ואחרים – מראש מחוז פרע'יאנה (שבירתו קוקנד) לאשר באופן ארעי את תפקידו של טאג'יר כרב המחוז עד לבחירות הבאות.⁷⁵ אולם "המיליונרים פוטליאחוב, יהודה־ב, שמחה־ב, דודוב, וְעִדְיָה־בַּב", לא רצו במינויו של טאג'יר "המוזיק" כרב המחוז, ואף שלחו מברק מחאה למושל סמסונוב.⁷⁶

ב־22 בפברואר 1911 פורסם בעיתון הירושלמי "החרות" "מכתב מסמרקנד", שהיה חתום בשם העט "בן־ציון". המחבר, ממקורבי טאג'יר (ושמא הוא עצמו),⁷⁷ קיווה שיהודי

70 אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דפים 25-29. בכתבה שפירסם טאג'יר ב"חרות", באפריל 1910, הוא ציין כי לא קיבל שום פרס על עבודתו – ראו טאג'יר, עמ' 3.

71 דו"ח מס' 70 מ־6 בדצמבר 1910: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 30. אין אפשרות לאמת זאת על סמך נתונים ממקורות אחרים. אמנם יהודים בוכארים נתנו שוחד כדי למנוע את הגירוש, אך עם זאת ידועה נטייתו של פרנניטיס למעשי הונאה – ראו: מאיר, עמ' 8-12; טאג'יר, עמ' 254, 264. ייתכן כי רדזיבסקי ופרנניטיס המציאו את הצעתם של יהודי בוכארה כדי לחזק את היחס השלילי של מושל תורכסתאן כלפי יהודים.

72 צו מ־7 בדצמבר 1910, אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 11264, דף 10.

73 ראו: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 19.

74 דו"ח של ראש העיר לראש מחוז סירדריא מ־6 בינואר 1911, אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 25. בקשה מ־22 בינואר 1911, אמ"א, א. 19, ת. 1, ת. 29265, דף 3. היהודים הבוכארים ציינו בבקשה, שהרב טאג'יר מספק את צרכיהם הדתיים בחבל תורכסתאן כולו החל משנת 1898 – שם.

76 ראו מברק מ־17 במרץ 1911. אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 815, דף 42. השמות הפרטיים חסרים במברק. הבחירה בשם העט "בן־ציון" מרמזת על זהותו של הכותב. ייתכן שכיליד ארץ ישראל בחר טאג'יר

77

קוקנד יבחרו בטאג'יר לרב, למרות מתנגדיו. כמו כן נאמר במכתב כי הגירוש של טאג'יר מתאשכנת מקורו בהלשנה של יהודי בוכארי ידוע, שלפי השמועה החליט להלשין על טאג'יר שוב ושוב עד שיישלח בחזרה ל"תורכיה", כלומר לירושלים. המחבר קרא למכובדי העדה היהודית בבוכארה להשפיע על המלשין שיחדול מלהלשין.⁷⁸

ב־28 באפריל 1911 פירסם טאג'יר מכתב ב"החרות", ובו כתב כי ארבעה יהודים בוכארים הלשינו עליו מקנאה. עם זאת, הודה טאג'יר בכתבה ליהודי בוכארה בקוקנד על תמיכתם בו, ועל שבחרו בו לרב העיר עוד לפני שהשלטון המקומי נתן את הסכמתו לכך.⁷⁹ ב־1912 החליט השלטון הרוסי לגרש את היהודים בעלי נתינות בוכרית גם ממחוז פרע'אנה. שוב נסע הרב טאג'יר לפטרבורג כדי למנוע את הגזירה,⁸⁰ ויחד עם נכבדי העדה היהודית הבוכארית (כלאנתרוב, פוזיילוב ומולוקאנדוב) הגיש לראש הממשלה ולשר ההגנה בקשה לדחות את הגירוש של אותם יהודי בוכארה שהתלוננו בפני הסנט על השלטון המקומי שלא הכיר בהם כילידי המקום.⁸¹

רדזיבסקי רדף את טאג'יר גם במחוז פרע'אנה. בדו"ח שהגיש ב־1913 למושל תורכסתאן בדבר השפעתם המזיקה של יהודי בוכארה על התושבים בעיר אוש (שבמחוז פרע'אנה) הדגיש ש"את יהודי בוכארה מארגן כאן אותו נתין תורכי, היהודי טאג'יר, ומסייעים לו יועציו המשפטיים, שהם יהודים רוסיים".⁸² אך טאג'יר לא חדל ממאמציו. במאי 1913, במברק לשר ההגנה, הוא ביקש לעצור את גירוש היהודים מאוש, שבו כבר החל השלטון המקומי.⁸³ עוד קודם לכן, בינואר 1911, כשתיכנן רדזיבסקי לגרש את היהודים נתיני בוכארה ממחוז פרע'אנה, הגיש טאג'יר דו"ח למושל סמסונוב, ובו טען שהיהודים התגוררו במחוז עוד לפני כיבושו ב־1875.⁸⁴ טאג'יר וכלאנתרוב, מנכבדי העדה של יהודי בוכארה, ליקטו ומסרו לשלטון המקומי מסמכים מן השנים שלפני הגירוש הרוסי, ואלו הוכיחו – בניגוד לטענתו של רדזיבסקי – את בעלותם של יהודים על קרקעות בערים אנדיג'אן ומרע'לאן ובאזורי הכפר הסמוכים אליהן.⁸⁵

במאי 1913 פנה סמסונוב למטה הכללי של משרד ההגנה בבקשה לורז את גירושו של טאג'יר. בבקשתו כתב כי טאג'יר "עדיין טרוד בענייני היהודים, הן בעלי נתינות

בשם זה. חודשיים לאחר מכן פירסם טאג'יר באותו עיתון מכתב בעל כותרת דומה. וראו להלן.

78 ראו בןציון, עמ' 2.

79 טאג'יר חתם על המכתב בתור "רב ראשי של מחוז תורכסתאן" – ראו טאג'יר, עמ' 3. במכתב ששלח בדצמבר 1912 לרחמים דודבאיוף, עורך העיתון "רחמים", שיצא לאור במחוז פרע'אנה (תורכסתאן) בדיאלקט של יהודי בוכארה, ציין טאג'יר שבקרב היהודים יש מלשינים המוסרים את אחיהם לממשלה: ירושלים מכון בןצבי, תיק 84. ראו תקציר של אותו מכתב אצל פוזיילוב, עמ' 146.

80 רססוט, 1912, גל' 51, עמ' 3.

81 דו"ח מלשכת מושל תורכסתאן מ־12 בפברואר 1914, עמ' 1: מלחני"ע, ARC.4-1738/29.

82 דו"ח מס' 146, מ־18 באוגוסט 1913: אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 964, דף 21.

83 ראו לעיל בהערה 81.

84 אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 848, דף 180ב. ראו, כמו כן, את דו"ח מס' 71: לווינסקי, עמ' 320.

85 אמ"א, א. 1, ח. 17, ת. 936, דפים 30, 55, 57, 59.

בוכרית והן ילידי המקום. [בימים אלה] הוא נמצא בפטרבורג כנציג שלהם.⁸⁶ התשובה לפנייה זו היתה שהסוגיה לא תטופל לפני הסתיו באותה שנה.⁸⁷ בשל היעדר מסמכים נוספים, לא ניתן לברר מתי שלל השלטון המקומי את הנתינות הרוסית של טאג'יר. עקב הנתונים שהיו בידי השלטון המקומי על פעולתו המוזיקה, נדחתה בינואר 1914 בקשתו לאשר את בחירתו כרב בקוקנד.⁸⁸ עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נאלצו טאג'יר ומשפחתו לשוב לירושלים, כנראה כנתיניה של מדינה עוינת – תורכיה. משפחתו של טאג'יר התגוררה בירושלים, ואילו הוא עצמו נסע לאירופה ושהה שם עד שנת 1921. אחר כך הוזמן לכהן כרב בבירות ולאחר מכן בדמשק,⁸⁹ שם נפטר בשנת 1932.⁹⁰

ד. סיכום

יחסם של יהודי בוכארה כלפי טאג'יר היה מעורב. חלק מבעלי הנכסים, שהשלטון הכיר בהם כבתושבים חוקיים של החבל, ראו בעין צרה את הרחבת סמכויותיו. סביר להניח שהיו מרבני העדה שלא קיבלו את טאג'יר כמורם וכרבם של יהודי בוכארה בתורכסטאן כולה, משום שהתמקד בעסקנות ציבורית במקום בלימודי קודש. למרות שליטתו בלהג המקומי, הוא נתפס בעיניהם כזר ליהודים הבוכארים. עם זאת, רוב יהודי בוכארה בתורכסטאן ראו בטאג'יר מנהיג רוחני שישב בתאשכנת והסמיך שוחטים ומורים בערים אחרות של החבל.⁹¹ הוא העשיר את החינוך היהודי בקרב יהודי בוכארה באמצעות מורים ארץ ישראלים. במספר בתי ספר יהודיים הוא השתמש בעברית לא רק כלשון קודש, אלא גם כשפה מדוברת, והודות לו כבשה לה העברית מקום בקרב בני הנוער. הוא תרם רבות לפיוס ולפתרון מחלוקות שנתגלעו בקרב יהודי בוכארה.⁹² השנים שבהן פעל הרב טאג'יר בתורכסטאן היו שנים קשות ביותר עבור יהודי בוכארה ברוסיה מבחינת מעמדם המשפטי, והוא לחם במסירות נפש למנוע את הגזירות שהוטלו על בני עמו ותרם רבות לצמצום ממדי הדיכוי של יהודי בוכארה בתורכסטאן.⁹³

86 שם, דף 49.

87 שם, דף 52.

88 אמ"א, א. 19, ח. 1, ת. 29265, דף 33.

89 על פעולתו בדמשק ראו רובינשטיין, עמ' 11-13.

90 דאר היום, 1935, גל' 33, עמ' 1; טג'יר, א, עמ' 97-98.

91 דו"ח של ראש נפת אנדיג'אן מ-1908, אשר נכתב מפיהם של יהודי בוכארה: אמ"א, א. 19, ח. 1,

ת. 28998, דף 142-142ב.

92 למשל, על המאמצים שהשקיע לפייס בין הפלגים בקהילת סמרקנד ב-1904 ראו מכתבו לרב אלישר:

מלתכ"י ע" 4-1271/174.ARC.

93 יש הקושרים את שמו של הרב טאג'יר בביטול גזירת הגירוש של יהודי בוכארה – ראו א"ח ראובנוב,

ד' אליאסוף, פ' מרדכי, "לזכר הרה"ג הרי" שלמה טאג'יר ז"ל", דאר היום, 1935, גל' 56,

עמ' 1.

קיצורים ביבליוגרפיים

אשל
אשורב
בן דוד 1988
בן דוד 1997
בן ציון
גאון
דוברוסמיסלוב
וורסקי
ווקסלמן
זנד
טאגר
טאגיר
טגר
טרנטיב
ירושבסקי
לוינסקי
לבאנדה
לוין
למברוחה
מאיר
מיש
ניאזוב
פוזיילוב
פסקובסקי
קגנוביץ'
א' רבין
י' רבין
רובינשטיין

מ' אשל (אצילדי), גלריה – דמויות של ראשי יהדות בוכארה, יפו [1961].
ש' אשורב, מסמקנד עד פתח תקוה, תלאביב, 1977.
—, "נתן דוידוף – יום כלכלי מתורכסטאן הרוסית", פעמים 35 (תשמ"ח), עמ' 109-98.
ב' בן דוד, יומים כלכליים בקרב יהודי בוכארה, בני ברק 1997.
בן ציון, מכתב מסמקנד, החרות, 22.2.1911 עמ' 2.
מ"ד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, ב, ירושלים 1937.
A. Добромыслов, *Ташкент в прошлом и настоящем*, Ташкент 1912.
M.M. Вирский, *Сведения о Зеравшанском Округе, Материалы для статистики Туркестанского края*, Выпуск 4, С. Петербург 1876, с. 10-122.
M. Vekselman, "Development of Jewish Education in Central Asia", *Shvut* 3 (1996), pp. 30-45.
מ' זנד, יהדות בוכארה וכיבוש אסיה התיכונה בידי הרוסים, פעמים 35 (תשמ"ח), עמ' 83-47.
A.C. Тагер, *Царская Россия и дело Бейлиса*, Москва 1933.
ש' טאגיר, מכתב מקוקנד, חרות 28.4.1910, עמ' 3.
ג' טגר, תולדות יהודי בוכארה בבוכארה ובישראל, תלאביב 1971.
M. Терентьев, *Статистические очерки среднеазиатской России, Записки Императорского Русского географического общества, отделение статистики*, том 4, С. Петербург 1874, с. 52-130.
ד' ירושבסקי, "על מומדם המשפטי של יהודי אסיה התיכונה", פעמים 35 (תשמ"ח), עמ' 97-84.
M. Левинский, *К истории евреев в Средней Азии*, Еврейская Старина, 12 (1928), с. 315-340.
В.О. Леванда (составитель), *Полный хронологический сборник законов и постановлений, касающихся евреев от Уложения царя Алексея Михайловича да настоящего времени, 1649-1873*, С. Петербург 1874.
ש' לוין, תולדות חב"ד בארץ הקודש בשנים תקל"ז-תש"י, ברוקלין 1988.
S. Lambroza, "The Pogroms of 1903-1906", *Pogroms: Anti-Jewish Violence in Modern Russian History*, ed. J. Klier, Cambridge 1992, pp. 195-242.
Ф. Мейер, Патер Пранайтис как "самоотверженный" обличитель Талмуда, Вильна 1913
M.И. Мыш (составитель), *Дополнение к третьему изданию "Руководства к русским законам о евреях"*, Спб. 1904
ש' ניאזוב, מסירות נפש של יהודי בוכארה, ניירורק תשמ"ו.
ג' פוזיילוב, מבוכארה לירושלים, ירושלים 1995.
A. Пясковский, *Революция 1905-1907 в Туркестане*, Москва 1958.
A. Kaganovich, "The Legal and Political Situation of the Chalah — The Muslim Jews in Russian Turkestan 1865-1917", *Shvut* 6 (1997), pp. 57-78.
א' רבין, "שלוחי ארץ ישראל בבוכארה תרמ"א-תרע"ד", פעמים 35 (תשמ"ח), עמ' 155-139.
י' רבין, זרח כוכב מיעקב, ירושלים 1989.
ש' רובינשטיין, מופת של רב, ירושלים 1995.